
شمع اليقين

فى معرفة الحق واليقين

ميرزا حسن قمى
تصحیح: رقيه صمدى بابلى

نشر دينا

سرشناسه	:	لاهیجی، حسن بن عبدالرزاق، ۲۱۰۲۵ - ۱۱۱۲۱ ق.
عنوان و نام پدیدآور	:	شمع الیقین فی معرفة الحق والیقین / حسن قمی؛ تصحیح رقیه صمدی-بابلی.
مشخصات نشر	:	تهران: دینا، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	:	۷۲۲ ص.؛ ۵/۲۱×۵/۱۲ س.م.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۷۱۱۶-۹۰-۶
وضعیت فهرست نویسی	:	فہیا
موضوع	:	کلام شیعه امامیه -- قرن ۱۲ ق.
موضوع	:	شیعه -- اصول دین
شناسه افزوده	:	صمدی بابلی، رقیه، مصحح
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۲ ش ۸ ج ۲ BP۲۱۱۱
رده بندی دیویی	:	۲۹۷/۲۱۷۲
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۵۰۳۵۱۷

☐ شمع الیقین فی معرفة الحق والیقین

☐ مؤلف: میرزا حسن قمی / تصحیح: رقیه صمدی بابلی

☐ چاپ اول: ۱۳۹۲

☐ قطع و تعداد صفحات: ۵۶۴ صفحه رقعی

☐ بها: ۳۰۰۰۰ تومان

☐ شمارگان: ۵۰۰ نسخه

☐ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۱۶-۹۰-۶

☐ آدرس: سیبکندان، خیابان سروش، کوچه حبیبی، پلاک ۲۶، واحد ۳

فهرست

مقدمه	۹
الف) نام، نسب و زندگی نویسنده	۹
ب) آثار میرزا حسن قمی	۱۰
ج) درباره کتاب شمع یقین	۱۱
د) ویژگی های نوشتاری کتاب	۱۲
ه) کوتاه درباره چاپ ها	۱۳
و) درباره چاپ سنگی مورد استفاده	۱۳
باب اول در توحید	۲۵
فصل اول در بیان اینکه مراد چیست از اینکه معرفت الهی ضروری است و در ضیح	
اینکه اثبات ربوبیت و توحید و نبوت به براهین عقلی ضروری است	۲۵
فصل دوم در اثبات واجب الوجود و موجد هر موجود	۲۶
فصل سیم در اثبات عینیت وجود	۲۷
فصل چهارم در توحید واجب الوجود	۳۲
فصل پنجم در اینکه پس واجب الوجود بالذات مبدأ همه موجودات و واجب الوجود	
است از جمیع جهات	۳۵

فصل ششم در تفسیر صفات کمال و اثبات آنها	۳۵
فصل هفتم در کیفیت اتصاف واجب الوجود به این صفات	۳۷
فصل هشتم در اینکه واجب الوجود خیر محض است و از صفات نقص و زوال منزّه است	۳۹

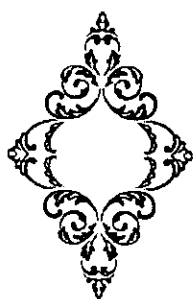
باب دوم در عدل	۴۱
فصل اول در حسن و قبح افعال	۴۱
فصل دوم در غایت فعل واجب الوجود عزّ شأنه	۴۶
فصل سیم در وجوب اصلح و لطف بر خدای تعالی	۴۸
فصل چهارم در تنزیه افعال واجب تعالی از ظلم و شر و کیفیت دخول ضرورت در قضا و قدر	۵۲
فصل پنجم در مسأله افعال عباد	۵۴

باب سیم در نبوت	۶۱
فصل اول در حسن بعثت انبیا و مرسلین	۶۱
فصل دوم در وجوب عصمت انبیا علیهم السّلام	۶۵
فصل سیم در طریق معرفت صدق دعوی نبوت	۶۸
فصل چهارم در تحقیق معنی عصمت و تصدیق آن از روی جبری لازم نیاید	۷۱
فصل پنجم در اثبات نبوت پیغمبر ما محمد بن عبد الله سرّ حقیقی حتّی لا یتقی صلوٰة	۷۳

باب چهارم در امامت	۷۷
فصل اول در تمهید مقدمات ضروریّه	۷۷
فصل دوم در وجوب نصب امام بر خدای تعالی و احتیاج خلق زمین به امام علی بن ابی طالب علیه السلام	۸۱
فصل سیم در شروط امامت	۱۰۷
فصل چهارم در علامات معرفت امام و طریق اثبات امامت	۱۱۵
فصل پنجم در تعیین امام بعد از حضرت خیر الانام علیه وآله الصّلوٰة والسّلام	۱۱۷

فصل ششم در ذکر ادله سنن بر امامت ائمه ايشان و جواب ورد آن	۲۹۸
فصل هفتم در ذکر مطاعن ابوبکر که همه اش در هيچ کتابی نمی گنجد	۳۴۸
فصل هشتم در ذکر اندکی از مطاعن خليفه دويم	۴۰۵
فصل نهم در ذکر بعضی از مطاعن عثمان	۴۵۷
فصل دهم در ذکر اندکی از مطاعن بعضی از صحابه	۴۹۳
فصل ييازدهم در مطاعن علمای ايشان که اذنب آن رؤسای اند	۵۱۲
فصل دوازدهم در اثبات امامت تئمه ائمه اثنا عشر ونفی امامت از غير ايشان من	
باقة بشارت امام الصلوة والسلام ما بقى الذهر ودوام الدوام	۵۳۶
فصل سيزدهم در اثبات وجود وعينيت امام دوازدهم صلوات الله عليه وعلى آباء	
الطاهرين	۵۴۰
فصل چهاردهم در خواص ضايل ائمه طاهرين و تفضيل ايشان بر انبيای ماضين	
صلوات الله عليهم	۵۴۱

باب پتجم در معاد	۵۴۵
فصل اول در نمونه از معرفت حقيقه روح بن انسان و اشاره گونه به تقسيم آثار و	
افعال ايشان چنان که ظاهر است و هيکس را در آشکی نیست	۵۴۵
فصل دويم در تقسيم لذت والم	۵۴۸
فصل سيم در اثبات وجوب معاد بر حکمت و رحمت ربان و تقسيم آن به معاد	
روحيانی و جسمانی	۵۴۹
فصل چهارم در ذکر احوال و وقايع برزخ و قيامت ظاهر شرع	۵۵۸

مقدمه

الف) نام، نسب و زندگی نویسنده

میرزا حسن لاهیجی قمی اشعاری است که با توجه به نسبش بهتر شناخت. او فرزند فقیه، متکلم و فیلسوف بزرگ، و عفو یعنی ملا عبدالرزاق بن علی بن حسین لاهیجی قمی مشهور به فیاض لاهیجی (م ۱۲۸۱) است. فیاض لاهیجی چنان که از نامه‌ش برمی آید از منطقه لاهیجان بوده و چون برای ادامه تحصیلات به قم آمده و همانجا زندگی کرده است، قمی یا لاهیجی قمی نیز نامیده می‌شود. وی با دختر ملا صدرا ی شیرازی از زنان فاضل آن روزگار ازدواج کرده است.

از کتب معروف فیاض در کلام گوهر مراد و تلخیص آن با نام سرملسمان است. «به نقل از: صفا، ذبیح الله، ۸۱۳۷: ۵/۲۷۵» نیز یکی از مهترین حاشیه‌ها بر تجرید الکلام خواجه نصیرالدین طوسی، از آن اوست. به گزارش تذکره اشکانه، «شعر نیز می‌گفته است و» در نظم اشعار دیوانی دارد سه چهار هزار بیت. «(آذر صفعی بیگ، ۱۳۳۸: ۲/۸۴۹)

میرزا حسن در چنین خانواده‌ی فرهیخته‌ای زاده و بزرگ شده است و محیط خانوادگی او در پرورش و تعالی او در مسیری مشابه راه پدری تأثیر نبوده است. تاریخ

دقیق تولد اوچندان مشخص نیست. مؤلف الذریعه احتمال داده است که تولد او در سال ۱۰۴۵ بوده است. در مورد محل تولد او می توان گفت احتمال قریب به یقین این است که چون فیاض در جوانی به قم آمده و با دختر ملاصدرا که در آن شهر بوده ازدواج کرده است، میرزا حسن نیز در قم به دنیا آمده است. او تا مدتها تحت سرپرستی پدر خویش شاگردی و سپس از استادان بسیاری کسب فیض کرده و به پرورش شاگردانی نیز همت گماشته است. نیز صاحب تألیفات بسیاری است که آن ها را ذکر خواهیم کرد. میرزا حسن قمی سرانجام در سال ۱۱۲۱ دارفانی را وداع گفته و در قبرستان بزرگ قم به خاک سپرده شده است.

بها، اثاب، سرور حسن قمی

- وی تالیفات بسیاری در اصول دین یا کلام، فقه، فلسفه و کتبی دردعا دارد. بخشی از آثار او به روایت کتابخانه آیت الله العظمی (مدرس، محمد علی: ۳۶۳/۴) عبارت است از:
۱. آیینة حکمت به پارسی در اصول دین
 ۲. اثبات الرجعه به پارسی
 ۳. اصول الدین به پارسی
 ۴. الفة الفرقه در کلام
 ۵. بدایع الحکم
 ۶. تألیف المحبة و تزکیة الصلحه فی ترجمه کشفیه به عربی احکام الغیبه که کتاب کشف الریة شهید ثانی را تلخیص و به پارسی ترجمه و تحقیقاتی هم اضافه نموده است.
 ۷. التقیه
 ۸. جمال الصالحین فی اعمال السنة والآداب المستحسنة که آخر تألیفات وی است و در همان سال وفاتش تألیف داده است.
 ۹. حاشیة وافى ملا محسن فیض
 ۱۰. روائع الکلام در حکمت

۱۱. زواهر الکلام

۱۲. شمع‌الیقین در امامت به پارسی

۱۳. مصابیح الهدی

توضیح این نکته ضرورت دارد که آئینه حکمت مختصری از کتاب شمع‌یقین است و نویسنده در کتاب شمع‌الیقین در دو موضع لازماً نام می‌برد و هر دو مورد زمانی است که به تفصیل مطلبی در آئینه حکمت بیشتر بوده است. یک جا در ابتدای کتاب که در باب ضرورت تبراھیم عقلی در اثبات ربوبیت، توحید و نبوت، خواننده را برای توضیح بیشتر آئینه حکمت ارجاع می‌دهد و جنای دیگر در او آخر کتاب هنگامی که از معاد جسمانی سخن می‌گوید گزارش کاملتر این مورد را نیز در آن کتاب متذکر می‌شود.

ج) در باب کتاب شمع‌الیقین

شمع‌الیقین کتابی در رسم و عبادت و در اصول مذهب شیعه است و به نظر می‌رسد هدف و تکیه اصلی نویسنده بر اثبات امامت امامان دوازده‌گانه است و این بخش از تطویل بیشتری برخوردار است و به همین خاطر است که محمد علی مدرس آن را کتابی در حوزه امامت معرفی می‌کند.

آن‌گونه که در مقدمه آمده است، هدف نویسنده از نوشتن کتابش به فارسی این است که تا آن زمان کتب بسیاری به زبان عربی ویرا از اصحاب کتاب علم نوشته شده است و اکنون هدف او این است که کتابی بنویسد که کسانی ناآشنا با زبان عربی و اصطلاحات تخصصی، راه خود را بیابند و از اصول دین خود به تحقیق و نه به تقلید بهره‌برند. کتاب حجم بسیاری دارد و البته نویسنده ناگزیر از آن بوده است؛ زیرا حجم مطالب قابل بیان بسیار بوده است. گرچه این تطویل خسته‌کننده است اما به روایت خود نویسنده به مقتضای خیر الامور اوسطها، اوجده میانه را در نظر گرفته است که نه منجر به غرض شود و نه مخل معنا باشد. کتاب بنا بر پنج اصل دین به پنج باب تقسیم می‌شود و پس از مقدمه‌ای نسبتاً مفصل وارد پنج باب اصلی می‌شود. عنوان این بابها چنین است: باب اول در توحید، باب دوم در عدل، باب سوم در نبوت، باب چهارم در امامت و باب

پنجم در معاد.

هر کدام از این باب‌ها به بخش‌هایی کم یا زیاد و با عنوان فصل تقسیم می‌شود. تعداد فصول هر باب به ترتیب عبارت است از: هشت، پنج، سه، چهارده و چها ر فصل. واضح است که فصل چهارم یعنی امامت حجم بیشتری نسبت به سایر ابواب کتاب دارد و همان‌طور که گفتیم شاید هدف نویسنده از نوشتن کتابی بیشتر توجه به این سو بوده است. در این بخش، نویسنده احادیث بسیاری را از منابع شیعی و اهل سنت جمع‌آوری کرده است و گاه در یک مورد از اغلب راویان سخن گفته است و تا جایی که کان دهنده، اختلافات ناچیز را هم ذکر کرده و به همین خاطر اثر او دچار تکرار شده است. پنج باب از این باب در مطاعن خلفای سه‌گانه و نیز برخی صحابه و علمای اهل سنت است. در مورد آنها در کنار مطاعنشان قید اندکی و بعضی را آورده و در مورد ابوبکر آورده که همه آنها (یعنی مطاعن وی) در هیچ کتابی نمی‌گنجد. در این بخشها نویسنده تمسک به ارزشی از خود نشان می‌دهد و راه افراط می‌پیماید.

در باب امامت، نیز نوشته‌های امامت حضرت علی بن ابیطالب (ع) و ظلم‌هایی رفته در حق ایشان، در مقایسه با امامت برای تئمه امامان حجم بیشتری دارد.

د) ویژگی‌های نوشتاری کتاب

نویسنده اثر خود را به پارسی تألیف کرده است، اما به دلیل گرایش به زبان عربی که از مدت‌ها پیش از آن، در سبک نوشتاری فارسی معمول شده است، خواه و ناخواه گرفتار آن وجه غالب شده است. کتاب در مقدمه سرشار از اصطلاحات تشبیهی و استعاری است و این نیز از ویژگی‌های دیگر نوشته‌های فارسی است که با این استعاره و تشبیه، حقیقت را از ذهن خواننده دور و دور تر می‌کنند.

از ویژگی‌های دیگر این متن، لغات و ترکیبات عربی و تنابع اضافات بسیار است. نیز نویسنده برای موصوفهای مؤنث به قاعده زبان عربی صفتهای مؤنث آورده است. باز آن چه بر شمر دیم به ذکر چند نمونه اکتفا می‌کنیم:

- حسب مراتب طبقات ماهیات مکانی و اختلاف قابلیات موجودات روحانی و

جسمانی

- محلّ تعلّق مصباح طبقة نفوس قدسیه
- رقم اراده نصیحت کیش بر صفحه نامه ضمیر عافیت اندیش کمترین آفاق
- رحمت شامله، حکمت کامله، آیات مزبوره، امثله موهومه، فنون ادبیه
- گاه عطف صفات بسیار که با سجع همراه است، به چشم می خورد:
- علم بالقرون سالفه و وقایع ماضیه و بلاد بعیده و سایر چیزهای ندیده و چیزهای

نشنیده

نویسنده در مواردی به اشعار فارسی و نیز عربی استشهاد جسته است. و طبیعی است که چنین ترتیبی در نقل بسیاری از آیات قرآن، احادیث و روایات باشد. در مورد نحوه سخن باید گفت که جملات آن بسیار متداخل و طولانی است؛ به گونه‌ای که می‌توان آن را شکلی بزرگ دانست، زیرا خواننده را بسیار سردرگم و ناتوان از کشف روابط بین جملات می‌کند. تریب باری از جاها با حروف ربط و عاطفه جملات را به دنبال هم می‌کشد و به آنها پیوستگی بخشد و تا زمانی می‌توان درنگ کرد که او را در حکم استیناف گرفت و نه عاطفه. در این کتاب دیدیم که از مدت‌ها پیش نام‌گیر نثر فارسی بوده است، در این کتاب دیده می‌شود.

ه) کوتاه درباره چاپ‌ها

از این کتاب، نسخ و چاپ‌سنگیهای بسیاری در دست غزایش نسخه‌ها و چاپهای این کتابها نشان از اقبال از سوی خوانندگان است که در میان، گسترش مذهب شیعه و رسمی شدن آن از دوران صفوی است. این کتاب علاوه بر نسخه‌های خطی و سنگی فراوان، یک بار نیز به همت جعفری‌نوم (سعیدی) و با مقدماتی از سبحانی تبریزی در سال ۱۳۸۷ توسط نشر سایه چاپ شده است.

و) درباره چاپ سنگی مورد استفاده

این کتاب به خط نصرالله تفرشی در سال ۱۳۰۳ هجری قمری در تهران به چاپ

سنگی رسیده است. کاتب آن خط خوشی دارد و کمتر هر تکب اشتباهی شده است. در جاهایی به ویژه گذاشتن نقطه با تسامحات خویش، نوشته را قدری ناخوانا می‌کند. جا افتادگیها با ذکر شماره در حواشی آمده است. در برخی جاها که اشتباهی رخ داده، خط خوردگی و اصلاحیه‌هایی در بالا یا حاشیه دارد. به ندرت و ناخواسته در ذکر آیات قرآن، تغییراتی ناچیز داده است. نوشته اندکی غلط املائی هم دارد؛ برای مثال مسافحین را در قرآن به صورت مصافحین یا متقلب را در معنی تقلب کار به صورت متغاً نوشته است. در برخی جاها نیز رسم الخط متفاوت از رسم الخط امروز است. مثلاً برخاستن همه جا به صورت برخاستن و نمازگزاران به شکل گذاردن آمده است. نیز خاکی به شکل خاموش ضبط شده است. از این موارد اندک که بگذریم در مقایسه با نسخ کاتبان اوقات او قابل چشم‌پوشی است.

منابع مقدمه

- آذریگدلی، لطفعلی بن آقا حسن (۱۲۸۸)، آتش‌سکده، به تصحیح حسن سادات ناصری، ج دوم، تهران: امیرکبیر
- افندی الاصبهانی، عبدالله (۱۴۰۱)، کتب و حیاض الفضلاء، به تصحیح احمد حسینی، ج سوم، قم: خیام
- صفاء، ذبیح‌الله (۱۳۷۸)، تاریخ ادبیات در ایران، ج دوم، ج دوم، تهران: فردوس
- لاهیجی قمی، میرزا حسن (۱۳۸۷)، شمع‌البقین و آیین، به تصحیح جعفر یزوم (سعیدی) و با مقدمه جعفر سبحانی تبریزی، تهران: سایه
- مدرس تبریزی، محمدعلی (بی‌تا)، ریحانة الادب، ج چهارم، ج چهارم، تبریز: شفق